

Vedlegg	1	av:	1
Sak:	02/2351-148		

HØRINGSUTTAELSE
TIL
OLJE – OG ENERGIDEPARTEMENTET

1. INNLEDNING

1.1 Denne høringsuttalelsen

Advokatfirmaet Selmer DA gir ved dette sine kommentarer til forslag til endringer i industrikonsesjonsloven (ikl) og vassdragsreguleringsloven (vregl) fra Olje- og energidepartementet (OED/departementet).

For ordens skyld opplyses at Advokatfirmaet Selmer DA ikke representerer noen interesser i forbindelse med denne høringen. Våre kommentarer og forslag er således avgitt på fritt grunnlag som uttrykk for Advokatfirmaet Selmers DAs egne oppfatninger. Høringsuttalelsen kommenterer kun enkelte sider ved de foreslåtte lovendringer.

I det følgende vil først kort kommentere bakgrunnen for lovendringen under punkt 1.2. Hjemfallsinstituttet er drøftet i punkt 2. Punkt 3 omhandler spørsmålet om kommuners vern etter Grunnloven § 105. De foreslåtte endringer i bestemmelsene om anleggets tekniske stand ved utløpet av konsesjonstiden er behandlet i punkt 4. Heving av grensen for konsesjonsplikt i industrikonsesjonsloven §1 er kommentert i punkt 5. Den spesielle situasjonen som kan oppstå ved ulik lengde på konsesjonstiden for deltakere i brukseierforeninger er kort omtalt i punkt 6. I punkt 7 kommenteres kort forholdet til EØS-avtalen.

1.2 Bakgrunn for forslaget til endringer

Høsten 2001 besluttet regjeringen å nedsette en interdepartemental arbeidsgruppe for å vurdere regelverket for erverv av vannfall, herunder hensynene til ressursbruk og konkurranse i kraftsektoren, offentlige inntekter og den langsiktige nasjonale handlefriheten. Den 29. november 2002 fremla OED et høringsnotat vedrørende forslag til endringer i ikl og vregl. Det foreslås blant annet å innføre tidsbegrensede konsesjoner og hjemfall statsforetak, kommuner, fylkeskommuner og selskap som eies med mer enn 2/3 av slike. Videre foreslås det å oppheve statens, fylkeskommuners og kommuners forkjøpsrett.

Initiativet til endringene kom etter at EFTA Surveillance Authority (ESA) hadde gitt uttrykk for at det ikke fant gjeldende regler med ulik behandling av offentlige norske aktører på den ene siden og utenlandske og private norske aktører på den annen side å være i overensstemmelse med EØS-avtalen. Det offisielle norske standpunkt i forhold til ESA har hele tiden vært at det norske regelverket ikke er i strid med EØS-avtalen. Det fremstår imidlertid tvilsomt om dette standpunktet er rettslig holdbart, og initiativet til de foreslåtte lovendringer synes motivert av at norske myndigheter ikke ønsker spørsmålet prøvet for EFTA-domstolen. ESA har avgitt en såkalt "grunnlagt uttalelse" til Norge 20. februar 2002. Dette er siste steg i prosessen før ESA bringer saken inn for EFTA domstolen. Norge meddelte ESA 19. april 2002 at det var iverksatt et lovendringsarbeid for å sikre likebehandling av aktørene. Under

henvisning til det pågående lovendringsarbeidet har ESA inntil videre akseptert å stille saken i bero.

De foreslåtte endringene er antagelig det viktigste forslaget til endringer i regelverket for kraftindustrien siden liberaliseringen av kraftmarkedet ved energiloven av 1990. Forslaget berører imidlertid større verdier og reiser trolig viktigere samfunnsøkonomiske og juridiske spørsmål enn liberaliseringen av kraftmarkedet.

Opprinnelig var det lagt opp til at departementet ville utarbeide en proposisjon på grunnlag av det fremlagte forslag etter en høringsrunde frem til 1. mars 2003. Høringsfristen er senere utsatt til 1. april 2003.

I lys av de betydelige økonomiske interesser som berøres er det ikke overraskende at en rekke aktører har kritisert så vel prosessen som forslagene til endringer. På bakgrunn av kritikken mot prosessen er det besluttet å nedsette et lovutvalg for det videre arbeid med endringene i ikk og vregl. I forbindelse med kunngjøringen av at et utvalg skulle vurdere endringene meddelte departementet at man likevel ønsket å motta uttalelser fra høringsinstansene.

Som høringsinstans vil vi gi uttrykk for at vi finner det riktig at det blir nedsatt et utvalg for å vurdere lovendringer med så omfattende konsekvenser som det her er tale om. Vi ser for øvrig ikke grunn til å kommentere prosessen eller bakgrunnen for denne nærmere.

2. HJEMFALL

2.1 Vurderingen av om hjemfall bør videreføres

2.1.1 Utvalgets mandat

I pressemelding fra OED av 10. februar 2001 ble det opplyst at lovutvalgets mandat i hovedtrekk vil være å vurdere de ulike sider knyttet til hjemfallsinstituttet. Viktige momenter vil i denne sammenheng være hensynet til langsiktig nasjonal styring og kontroll med vannkraftressursene, verdiskaping og ressursbruk i kraftsektoren. Utvalgets konkrete mandat er på dette tidspunkt ikke kjent. Fra politisk hold synes det imidlertid å være en premiss at hjemfallsordningen skal opprettholdes i en eller annen form¹.

Vi stiller oss kritiske til at lovutvalget eventuelt ikke skal evaluere hjemfallsordningen i sin fulle bredde, herunder om ordningen overhodet bør videreføres og utvides.

2.1.2 Offentlig kontroll som begrunnelse for hjemfall

Den historiske begrunnelsen for hjemfallsordningen var først og fremst å sikre at vannkraftressursene forble i norsk eie. I begynnelsen av forrige århundre var Norge et

¹ Uttalelse fra Olje- og energiminister Einar Steensnæs på EBLs seminar 4. mars 2003.

fattig land, og det var stor utenlandsk interesse for investeringer i norsk vannkraftproduksjon. Hjemfallsordningen ble derfor innført for å sikre langsiktig styring og kontroll over en viktig ressurs.

I forslaget om videreføring og utvidelse av hjemfallsinstituttet fremhever også departementet ønsket om offentlig kontroll som et hovedargument. Det påpekes at hjemfallet medfører at staten på fritt grunnlag kan fatte beslutning om eksempelvis nedleggelse av kraftproduksjon eller videre drift på nye eller uendrede vilkår og at det gir staten anledning til å fatte beslutninger om det fremtidige eierskapet til vannfall og reguleringsanlegg.

I dag er Norge et rikt land (blant annet på grunn av utnyttelsen av knappe ressurser som; olje, gass og vannkraft), og næringslivet er betydelig liberalisert i løpet av de siste 20 år. I kraftsektoren har liberaliseringen særlig kommet til uttrykk ved energiloven av 1990. Sett i lys av dagens situasjon i Norge er en videreføring av hjemfallsordningen etter vår vurdering ikke åpenbar. Ved vurderingen av om hjemfallsordningen skal opprettholdes, og utvides slik departementet foreslår, må vurderingen knyttes opp mot hva som vil være en ønsket situasjon ved og frem mot et eventuelt hjemfallstidspunkt. Vi mener at utvalget bør foreta en kritisk vurdering av formålet og eventuelt virkningene av hjemfallsinstituttet.

2.1.3 Er hjemfall et egnet instrument for offentlig kontroll?

Høringsnotatet legger betydelig vekt på sikring av vannressursene i dette århundret. Vi mener at det kan reises spørsmål ved om disse hensynene kan sikres på annen og mer samfunnsøkonomisk måte enn ved å frata kraftprodusentene deres eiendeler.

I høringsnotatet er det som påpekt særlig fremhevet at hjemfallsordningen gir myndighetene atskillig valgfrihet på hjemfallstidspunktet. Vi stiller oss imidlertid tvilende til om denne valgfriheten er reell. Det er i prinsippet tre hovedalternativer myndighetene kan velge; nedleggelse, at staten overtar driften eller at staten selger tilbake til opprinnelig eier eller andre aktører som viderefører driften.

Nedleggelse vil i de aller fleste tilfeller neppe være noe reelt alternativ. Dersom det i enkelte tilfeller skulle være ønskelig å nedlegge produksjonen av miljømessige årsaker eller for eksempel for å disponere vannet til drikkevannforsyning, bør dette uansett ikke begrunne at kraftprodusenten vederlagsfritt skal avstå sine eiendeler til staten. Særlig gjelder dette i forhold til anlegg og bygninger. Vi peker i denne sammenheng også på at hjemfallstidspunktet vil stå i et helt tilfeldig forhold til de interesser som kan tilsi en nedleggelse. Hjemfall synes derfor å være et lite treffsikkert virkemiddel for å ivareta slike behov. I de presumptivt sjeldne tilfeller hvor allmenne interesser tilsier at eksisterende vannkraftproduksjon nedlegges, bør dette derfor gjennomføres ved at staten eksproprierer de aktuelle verdier på det tidspunkt hvor det er et samfunnmessige behov for det.

Det synes ikke å være et reelt alternativ at staten overtar driften av anleggene. Det er i dag en generell oppfatning at drift ikke er noen naturlig oppgave for staten. Det vises også til at opphevelsen av forkjøpsretten delvis er begrunnet med at det ikke er

meningen at staten, kommuner eller fylkeskommuner skal drive anleggene selv². For de to siste kommer for øvrig i tillegg at de trolig heller ikke vil ha økonomisk evne eller vilje til å besørge kraftforsyning.

Salg for fortsatt drift vil trolig i de fleste tilfellene være det eneste reelle alternativet. I utgangspunktet vil det være naturlig å tenke seg at opprinnelig eier kjøper tilbake anleggene etter hjemfall. Dette har også departementet fremhevet i forhold til ordningen med foregrepet hjemfall. Det må imidlertid forutsettes at salg, eventuelt ved foregrepet hjemfall, skjer på forretningsmessige vilkår. Egenkapitalmarkedet i Norge har vært, er og vil trolig være sterkt begrenset. Sett hen til de store verdier det her er tale om vil et massivt salg av norsk vannkraftproduksjon ved utløpet av den foreslåtte hjemfallsperiode trolig medføre at en betydelig del av eiendelene havner på utenlandske hender. Vi stiller oss spørrende til om dette er en ønskelig utvikling og om dette vil være i overensstemmelse med det angitte formålet for videreføring og utvidelse av hjemfallsinstituttet.

2.1.4 *Alternative former for offentlig kontroll*

Ovennevnte gir etter vår oppfatning grunnlag for å reise spørsmål om myndighetenes behov for kontroll og styring over forvaltningen av vann- og vannkraftressursene kan sikres på andre måter enn ved en utvidelse av hjemfallsordningen.

Myndighetene har utstrakt adgang til å kontrollere forvaltningen av vannressursene gjennom lovgivning og konsesjonsvilkår. Konsesjonsmyndighetenes adgang til å revidere, eventuelt unnlate å fornye, konsesjonsvilkårene vil kunne benyttes til å sikre at så vel vannkraftressursene som andre ressurser forvaltes på en måte som er til det beste for samfunnet. Departementet synes også å være enig i at den løpende kontrollen av virksomheten frem til et eventuelt hjemfallstidspunkt, primært må ivaretas ved lovbestemmelser og konsesjonsvilkår.

Den lovmessige adgangen til revisjon og innholdet i de standardkonsesjoner som gis, kan eventuelt endres for å øke effektiviteten av den offentlige kontrollen med virksomheten. I den forbindelse er det, som påpekt i høringsnotatet, også en mulighet å innføre tidsbegrensede konsesjoner for offentlige eiere, uten hjemfall til staten. Ut fra et kontrollperspektiv synes dette å gi staten langt på vei de samme valgmulighetene ved utløpet av konsesjonsperioden som ved hjemfall. Konsesjonsmyndighetene vil kunne foreta en fullstendig gjennomgang av konsesjonsvilkårene ved tildeling av eventuell ny konsesjon. I den grad allmenne hensyn tilsier at det er ønskelig å benytte ressursene i det berørte kraftverket til andre formål enn kraftproduksjon kan man la være å innvilge ny konsesjon. Nektelse av ny konsesjon kan i særlige tilfeller også tenkes brukt for å fremtvinge et salg fra en eier som ikke anses å ivareta de samfunnsmessige sider av virksomheten på en tilfredsstillende måte.

Departementet har kommentert tidsbegrensede konsesjoner uten hjemfall i punkt 3.3.1.2 i høringsnotatet. Det påpekes at offentlige kontroll ved utforming av konsesjonsvilkår, eventuell nektelse av fornyet konsesjon ved utløpet av

² Uttalelse fra ekspedisjonssjef Høisveen OED på Norsk Vassdragsjuridisk Forum 23. januar 2003.

konsesjonsperioden, uten hjemfall, ikke ivaretar ønsket om inndragning av grunnrenteinntekten. Som påpekt nedenfor under punkt 2.1.5, er vi ikke enige i at hjemfall er en hensiktsmessig måte å inndra grunnrenteinntekter fra vannkraftnæringen.

2.1.5 *Inndragelse av grunnrente*

Hjemfallsinstituttet har karakter av grunnrenteinndragning og medfører at store verdier overføres fra konsesjonærene til staten og vertskapskommunene. Ønsket om å inndra grunnrente er også anført som en begrunnelse for videreføring av hjemfallsinstituttet.

Vi mener at ønsket om inndragning av grunnrenteavkastning kan ivaretas på en bedre måte ved direkte beskatning. Beskatning av kraftsektoren gir, i motsetning til hjemfall, en jevn inntektsstrøm for staten og en tilsvarende jevn utgift for aktørene. Vi legger til grunn at dette i seg selv er samfunnsøkonomisk mer heldig enn en formidabel formuesoverføring med 75 års intervaller. Skattenivået kan dessuten reguleres løpende av Stortinget og vil dermed kunne tilpasses de til enhver tid politiske og samfunnsøkonomiske ønsker og behov, også hensyntatt næringens øvrige rammebetingelser og norsk kraftnærings internasjonal konkurranseposisjon.

Vi kan ikke se noen tungtveiende argumenter for at det er samfunnsøkonomisk mer gunstig å fastsette en fremtidig grunnrenteinndragning 75 år frem i tid, enn å inndra den samme grunnrenten ved en løpende beskatning.

Det er blitt anført at den fremtidige adgangen til beskatning for norske myndigheter er usikker. Det siktes her særlig til Norges forhold til EØS og EU. Vi bemerker at en slik begrunnelse for å innføre hjemfall for hele den norske vannkraftnæringen virker noe spekulativ. Det er også mulig at selve hjemfallsordningen vil bli like usikker i forhold til rettsutviklingen i EU. Hvis hjemfallsordningen måtte oppgis som følge av Norges folkerettslige forpliktelser i løpet av de neste 75 år, ville dette dessuten medføre at staten ikke fikk tilført noen av de berørte verdier. Om det derimot skulle komme fremtidige begrensninger på mulighetene til beskatning av næringen ville dette bare få virkning frem i tid. Vi kan derfor ikke se at Norges mulige fremtidige folkerettslige forpliktelser er et reelt argument for å opprettholde og utvide hjemfallsordningen for å sikre statens grunnrenteavkastning i fremtiden.

2.1.6 *Kostnader ved hjemfall*

Hjemfall fører i utgangspunktet til at konsesjonærene ikke har incentiver til å foreta vedlikehold og investeringer som er samfunnsøkonomisk riktige. Det er derfor nødvendig med regelverk som setter krav til anleggets tekniske stand og særlige skatterettslige avskrivingsregler som søker å avbøte dette. Som departementet påpeker, kan det imidlertid ikke påregnes at disse reglene vil virke optimalt, og det må derfor antas at hjemfallet medfører en større eller mindre grad av samfunnsøkonomisk suboptimale investeringer. Kravene til anleggenes tekniske stand på hjemfallstidspunktet reiser dessuten til dels vanskelige spørsmål og krever omfattende administrasjon. Dette medfører i seg selv et samfunnsøkonomisk tap.

Til dette kommer at de transaksjoner som må gjennomføres i forbindelse med hjemfall og påfølgende salg fra staten vil ha til dels usikre økonomiske konsekvenser og i seg selv bli ressurskrevende.

Dersom hjemfallsinstituttet ble avviklet, ville disse problemstillingene ikke lenger være aktuelle. Dette må antas å medføre betydelige besparelser og dermed samfunnsøkonomisk gevinst. Etter det vi kan se er ikke betydningen av disse forholdene vurdert av departementet.

2.1.7 Egenkapitalsituasjonen i kraftnæringen

I høringsnotatet fremholdes det at:

Kraftproduksjon er en kapitalintensiv bransje som også er utsatt for risiko. Deregulering av kraftproduksjon og kraftomsetning, omstrukturering og integrasjon over landegrensene stiller nye krav til selskapene og eierne, blant annet hva gjelder kapitaltilgang og kompetanse. Kommuner og fylkeskommuner har svært mye kapital bundet i vannkraftproduksjon. De siste årene har kommunale og fylkeskommunale eiere realisert verdier, blant annet gjennom å avhende eierandeler og ved å ta økt utbytte. Få av disse eierne har tilført sine selskaper ny kapital³.

En del norske kommuner har de siste årene solgt (deler av) sine eierinteresser. Den dominerende kjøperen har, som departementet peker på, vært Statkraft som i realiteten har vært eneste aktuelle kjøper fordi selskapet har kunnet erverve fallrettigheter uten hjemfallsvilkår. Videre oppkjøp fra Statkrafts side er nå stanset av konkurransemyndighetene, og i dag synes det ikke være andre aktuelle kjøpere i Norge.

Departementet peker på at dagens ulike rammevilkår reduserer muligheten for å omdisponere eiendelene i kraftforsyningen. En viktig begrunnelse for de foreslåtte endringene er i følge departementet å legge til rette for å utvikle et effektivt marked for eierskap til vannfall og kraftverk, som igjen skal bidra til økt effektivitet og verdiskapning i kraftsektoren.

Det er etter vår oppfatning påfallende at departementet kun viser til at *de ulike rammevilkårene* har begrenset kapitaltilgangen i næringen. Det synes med dette utgangspunktet som om det forutsettes at en *utvidelse* av hjemfallsinstituttet vil avbøte problemet. Etter vår oppfatning kan det imidlertid reises spørsmål ved om selve *hjemfallsinstituttet som sådan* medfører at næringen ikke er attraktiv for kapitalmarkedet. I så tilfelle vil innføring av hjemfall for offentlige eiere neppe avhjelpe denne situasjonen i særlig grad.

Hjemfallsreglene har antakelig i betydelig grad hemmet kraftnæringens attraksjon for de vanlige egenkapitalkildene. Det er etter vår oppfatning påfallende at ikke livsforsikringsselskaper, pensjonskasser, Folketrygdfondet eller andre institusjonelle investorer har bidratt med egenkapital eller "sluppet til" i kraftnæringen etter hvert

³ Punkt 3.2.3

som en del kommuner reduserer sitt eierengasjement. Ingen norske vannkraftselskaper basert på kommunalt eierskap har hittil utviklet seg internasjonalt, selv om det er sterke og naturgitte norske tradisjoner på dette energiområdet. En mulig utvidelse av hjemfallsordningen bør derfor foranledige en nærmere vurdering av hvilket eierskap og hvilken egenkapitalfinansiering som anses ønskelig og formålstjenlig for den videre utvikling av norsk vannkraftnæring og for dagens eiere (kommunene). De rammebetingelser som skal gjelde for egenkapitaldannelsen i vannkraftnæringen bør bygge på denne næringens naturgitte distriktsforankring, denne næringens nasjonale betydning og norske kraftselskapers muligheter til å utvikle seg internasjonalt. Det bør vurderes kritisk om utvidet hjemfall vil bidra til eller kan være forenlig med god industriell utvikling av norsk kraftnæring så som et økt mangfold innen det norske eiermiljøet, styrket norsk distriktsbasert ledelse og næringsliv generelt.

Etter vår vurdering bør man vær forsiktig med å innføre regler som bidrar til at dagens norske eiermiljø i realiteten blir "presset" ut av næringen. De kommunale eierne vil ikke ha mulighet til å reise den nødvendige kapital i forbindelse med hjemfall til staten og vil derfor med overveiende sannsynlighet være ute av næringen i løpet av de neste 75 år som følge av departementets forslag. Kommunene er i dag den største eiergrupperingen i næringen og representerer en nasjonal eierforankring som kan legge til rette for videre utvikling av nasjonal kompetanse og eiermiljø. Dersom de kommunale eierne ser seg nødt til å avvikle sitt eierskap i løpet av en relativt kort periode, synes det tvilsomt om det vil være annen tilgjengelig egenkapital i Norge til å overta denne posisjonen. Det må derfor antas at en vesentlig del av norsk vannkraftnæring vil havne på utenlandske hender. Utenlandske eiere vil igjen bringe med seg utenlandske fagmiljøer og finansielle investorer. Dette vil igjen medføre at det norske fag- og egenkapitalmiljøet i næringen vil bli ytterligere redusert. Ut fra det uttalte målet om nasjonal kontroll og fra et næringspolitisk perspektiv synes en slik utvikling lite ønskelig.

Vi er enige i at det bør legges til rette for en bredere egenkapitalfinansiering av næringen, og at dette også inkluderer utenlandsk kapital. Vi er imidlertid ikke enige i en utvikling hvor det eksisterende norske eiermiljøet i realiteten blir tvunget til å avvikle sitt eierskap. For å sikre en bred norsk deltakelse på eiersiden i norsk vannkraftproduksjon må det tilrettelegges for at den dominerende nåværende norske eiergruppering, kommunene, ser seg tjent med å videreføre sitt eierskap. Derfor bør det tilrettelegges for også andre typer norske institusjonelle eiere (for eksempel livsforsikringsselskaper, pensjonskasser og investeringsselskaper) som kan supplere og forsterke det nåværende kommunale eiermiljøet.

2.1.8 Oppsummering

Ovennevnte er ikke ment å være en uttømmende gjennomgang av de hensyn som gjør seg gjeldende for spørsmålet om videreføring av hjemfallsinstituttet. Vi påpeker imidlertid at det etter vår oppfatning bør være et sentralt element i utvalgets arbeid å foreta en samlet kritisk vurdering av hjemfallsinstituttet, herunder om dette bør videreføres og utvides som foreslått av OED. I denne sammenheng bemerkes særlig at det foreliggende forslag i liten grad synes å ta stilling til hvordan staten skal disponere hjemfalte verdier og hvilke umiddelbare samfunnsøkonomiske konsekvenser dette vil

få, samt betydningen dette vil ha for fremtidig eierskap til norsk vannkraft. De anførte begrunnelsene for forslaget om utvidet hjemfall og konsekvensene av dette bør etter vår oppfatning vurderes grundigere enn det som fremkommer av høringsdokumentet.

2.2 Alternative former for hjemfall

2.2.1 Hjemfallets omfang

Forutsatt at man kommer til at hjemfallsordningen skal videreføres og utvides til også å gjelde for offentlige eiere, oppstår spørsmålet om hvilken modell som skal velges. Departementet har foreslått at det innføres tidsbegrensede konsesjoner med hjemfall etter 75 år for alle vannfall (over 4000 naturhestekrefter) og *tilhørende kraftanlegg*. I høringsnotatet er det redegjort for flere alternative modeller, som også kan kombineres i ulike varianter.

Det er blant annet vurdert en såkalt "transaksjonsmodell", som igjen kan utformes i ulike varianter som henholdsvis "første transaksjonsmodell" eller "prosentmodell". Transaksjonsmodellen innebærer at vilkår om hjemfall først innføres i forbindelse med erverv av konsesjonspliktige vannfall eller transaksjoner i andeler i selskapet som innehar slike vannfall. Offentlige eierne beholder derved sine evigvarende konsesjoner uten hjemfallsvilkår så lenge de velger å opprettholde sitt eierskap som i dag. Vi slutter oss til departementets vurdering om at dette vil medføre en uheldig konservering av dagens eierstruktur og dessuten vil ha betydelige lovtekniske problemer.

Videre har departementet vurdert et alternativ hvor hjemfallsvilkåret kun omfatter selve vannfallet, og ikke de tilhørende kraftanleggene – såkalt ressurshjemfall. Denne modellen gir staten anledning til å vurdere utnyttelsen av vassdragene ved en ny konsesjonstildeling, og sikrer derved at staten beholder kontrollen med ressursutnyttelsen og eventuell grunnrenteinntekt. Ved hjemfall vil staten ha eiendomsrett til vannfall og konsesjonæren ha eiendomsrett til kraftanlegget. Dette medfører at staten kan måtte inngå avtale med den tidligere konsesjonæren eller lovregulere konsesjonærens rettsstilling. Departementet viser til at denne modellen vil medføre praktiske problemer og være lovteknisk komplisert i forhold til departementets forslag.

Som det fremgår av det ovenstående er vi kritiske til en videreføring av hjemfallsinstituttet generelt. Det følger av dette at en eventuell videreføring av hjemfall etter vår oppfatning bør begrenses. Ut fra de bærende argumenter for hjemfallsordningen mener vi at det vil være naturlig å begrense hjemfallet til selve naturressursen. Ut ifra et kontrollperspektiv er det kontroll over *naturressursen* som er det sentrale argumentet for hjemfall. Dette strekker etter vår oppfatning ikke så langt at det kan begrunne en konfiskasjon også av de anlegg som konsesjonæren har bekostet. Fra departementets side er det anført at det vil skape vanskeligheter dersom eierskapet til henholdsvis vannfall og kraftanlegg kommer på ulike hender. Vi kan ikke se at disse problemene er så vanskelige som departementet synes å mene. Som det pekes på i høringsnotatet vil partene være gjensidig avhengig av hverandre og vil således ha en gjensidig interesse i å komme til fornuftige løsninger. Til dette kommer

at staten kan lovregulere anleggseierens rettsstilling, eventuelt ekspropriere anleggene, dersom dette er nødvendig for å oppnå en samfunnsøkonomisk gunstig løsning.

En hjemfall som begrenser seg til selve naturressursen vil naturligvis ha en mer begrenset økonomisk verdi for staten. Det kan imidlertid ikke være en tilfredsstillende begrunnelse for konfiskasjon av de aktuelle anlegg, og er heller ikke anført, at staten dermed får overført verdien av anleggene fra konsesjonæren. Som påpekt nedenfor under punkt 3, er det også etter vår oppfatning klart at et krav om "hjemfall" av selve anleggene for tidligere ukonsederte fall, utløser rett til erstatning i henhold til Grunnloven, selv om dette ikke skulle være tilfelle for selve vannfallet.

2.2.2 Hjemfall til fordel for staten eller kommuner

De hovedhensyn som historisk ligger til grunn for hjemfallsinstituttet og som er anført som begrunnelse for en videreføring og utvidelse av dette, tilsier etter vår vurdering at hjemfall skjer til fordel for staten. Dette innebærer at de aktuelle fallene, og eventuelt anleggene, tilfaller staten og at det er staten som får tilført verdien av det hjemfalte.

Etter dagens regler har vertskommunene krav på inntil 1/3 av de verdiene av hjemfalte vannfall og anlegg. Dette er foreslått opprettholdt ved innføring av hjemfall for ukonsederte fall. Før lovendringen har svært få vertskommuner utsikter til fremtidige hjemfallsinntekter. Som departementet peker på vil lovendringsforslaget innebære at en rekke vertskommuner, de fleste med relativt lavt innbyggertall, vil bli tilført store verdier. Dette vil være på bekostning av dagens eiere. Vertskommunene mottar allerede betydelige inntekter fra kraftskatter, konsesjonskraft og konsesjonsavgifter.

Vi mener at det uavhengig av den foreslåtte utvidelsen av hjemfallsinstituttet kan være grunn til å reise spørsmål ved om ordningen med hjemfall til fordel for vertskommunene bør opprettholdes. Departementets forslag om innføring av eiernøytralt hjemfall setter dette på spissen. Utvalget bør etter vår vurdering vurdere kritisk om vertskommunene ut fra et fordelingsperspektiv fortsatt bør ha rett til å motta en andel av verdien av de hjemfalte anleggene. Videre bør utvalget vurdere de samfunnsøkonomiske virkningene av at enkelte kommuner over kort tid blir tilført store mengder kapital.

Vi bemerker i denne sammenheng at det synes urimelig at forslaget legger opp til en omfattende konfiskasjon av eierkommunenes verdier uten vederlag, samtidig som en relativt stor del av de samme verdier deles ut til vertskommunene. Etter vår oppfatning burde det kritisk vurderes om staten heller bør begrense det økonomiske omfanget av de ulemper som påføres dagens eiere ved de foreslåtte endringer.

3. KOMMUNERS GRUNNLOVSVERN

3.1 Kommuners generelle grunnlovsværn

Departementet gir en nokså bred redegjørelse for de ulike standpunkt som er inntatt i juridisk teori og av lovavdelingen vedrørende norske kommuners generelle grunnlovsmessige vern mot inngrep i eiendomsretten. Det konkluderes ikke generelt,

idet man mener spørsmålet må vurderes konkret i forhold til de foreslåtte regler/inngrep. Vi kan i det alt vesentlige slutte oss til dette utgangspunktet, men vi ser likevel grunn til å foreta noen presiseringer.

Det generelle utgangspunkt i norsk rett er at kommuner har et vern for sine formuesposisjoner etter grunnloven, men at dette vernet ikke strekker seg like langt som privates grunnlovsværn. Hvor langt vernet strekker seg er omdiskutert. Lovavdelingen inntar heller ikke noe klart standpunkt til dette.

Etter vår oppfatning tilsier det foreliggende rettskildematerialet at kommuner som et offentlig rettssubjekt må tåle unntak i det generelle grunnlovsvernet, men at eventuelle unntak må begrunnes og hjemles rettskildemessig i det enkelte tilfelle. I denne sammenheng er derfor spørsmål om det foreligger grunn til å gjøre unntak fra det generelle grunnlovsvernet for kommuner ved innføring av hjemfallsrett for offentlige kraftselskaper.

3.2 Kommuners grunnlovsværn i forhold til de foreslåtte regler

3.2.1 Eierkapitalen i kommunale kraftselskaper

Etter vår oppfatning kan ikke spørsmålet om kommuners vern for sine eierinteresser i kraftselskaper drøftes og besvares på en tilfredsstillende måte uten å ta hensyn til hvordan eierposisjonene er utviklet historisk. Dette forhold er, så vidt vi kan se, ikke med i departementets vurdering.

De fleste kraftverk i Norge startet opp ved at lokale interessentskap eller andelslag gikk sammen om å "electrifikere" en by eller et lokalsamfunn. En fellesnevner i utviklingen er at kraftselskapene i utgangspunktet ble dannet for å dekke konkrete behov, innen industri og alminnelig forsyning. Og at disse i begynnelsen var et resultat av private initiativ. Det ble tidlig oppfattet som et kommunalt ansvar og tilfredsstillende lokalbefolkningens behov for elektrisitet. Et særtrekk ved utviklingen er at kraftanlegg som startet opp som private interessentskap, ofte kom over på kommunale hender som en følge av at kommunene hadde en administrasjon som var egnet til å videreutvikle elektrisitetsforsyningen utover industriens behov. Eierkommunene har likevel i liten grad gjort innskudd i selskapene. I denne sammenheng er det etter vår oppfatning viktig å påpeke hvordan kraftanleggene ble finansiert.

De aller fleste av kraftanleggene ble lånefinansiert med kommunale og fylkeskommunale garantier, som ikke kom til utbetaling. Avdrag på lån er blitt regnet som en kostnad innkalkulert i tariffene (kraftprisen) basert på kostnadsdekning i tråd med kommunal regnskapspraksis. Med senere års markedsbaserte kraftpriser og vanlig bedriftsøkonomisk regnskapsføring har utstrakt grad av tilbakeholdt overskudd gitt betydelig økning av egenkapitalen. I både det gamle og det nye kraftregimet er det følgelig overskudd på abonnentenes og kundenes betaling av kraft som har utgjort det betydeligste bidrag til selskapsformuen. Disse abonnenter og kunder er i hovedsak innbyggerne og næringene i de ulike eierkommunene. Dagens kommunale eierskap må anses å være en historisk og praktisk betinget organisasjonsform som reelt sett innebærer forvaltning av innbyggernes kapital og eiendom.

Dette viser en viktig side ved kraftutviklingen i Norge: Det er kraftkundene, det vil si innbyggerne i eierkommunene som reelt sett har nedbetalt og finansiert anleggene. Dette må, etter vårt skjønn, få betydning i vurderingen av kommunenes grunnlovsværn for sine eierinteresser i kraftanlegg.

3.2.2 Unntak fra det generelle grunnlovsværnet

Ved sykehusreformen i 2001 ble eiendomsretten til sykehusene overført fra fylkeskommuner til stat. I den forbindelse uttalte departementet i Ot.prp.nr.66 (2000-01) på s. 92 at overtakelse av formuesverdier som skjer som en konsekvens av at en offentlig oppgave ved lov pålegges et annet forvaltningsnivå enn tidligere, ikke vil utløse erstatning etter Grunnloven § 105. Det ble videre vist til at det dreier seg om typiske offentlige oppgaver som ikke blir utført med økonomisk overskudd som formål.

Disse hensyn kan etter vår oppfatning ikke begrunne unntak fra det generelle grunnlovsværnet i vårt tilfelle. For det første er ikke kraftproduksjon en offentlig oppgave. For det andre driver offentlige eide kraftselskaper med økonomisk overskudd som formål. For øvrig kommer spørsmålet om grunnlovsværn av kommunale eierinteresser i kraftverk i en annen stilling enn det som må antas å gjelde for sykehus og kommunal eiendom som er etablert hovedsakelig med statstilskudd og annen statlig finansiering. Som påpekt er ikke kommunenes eiendeler i kraftindustrien finansiert ved statlige overføringer, men av innbyggerne i eierkommunene.

Vi er ikke enig i at ovennevnte hensyn er det eneste rettslig holdbare grunnlag for unntak fra kommuners grunnlovsværn. Som lovavdelingen, legger vi til grunn at det kan finnes andre hensyn som kan begrunne unntak. Vi vil i det følgende kort gjennomgå de øvrige hensyn som lovavdelingen anser tilstrekkelig tungtveiende for å nekte kommuner erstatning ved innføring av hjemfallsrett for offentlige kraftselskaper.

Departementet kommer etter en "samlet vurdering" til at den foreslåtte lovendring kan gjennomføres uten at det oppstår en plikt til å yte erstatning. Vi oppfatter at de siterte uttalelsene fra lovavdelingen utgjør de hensyn som departementet har vektlagt.

Lovavdelingen uttaler bla. følgende:

"I dette tilfellet er lovendringen til skade for kommunene begrenset til å reversere den konkrete, gunstige særstillingen kommunene er satt i tidligere, og dette skjer med sikte på å vareta legitime og viktige hensyn. En slik begrensning kan tale for at endringen kan gjennomføres uten erstatningsplikt for staten."⁴

Videre oppsummerer lovavdelingen de hensyn som kan begrunne at kommunen ikke kan ha grunnlovsværn på følgende måte:

⁴ Høringssak s. 76.

”Vi vil for øvrig ikke utelukke uten videre at det ligger innenfor en forsvarlig grunnlovstolkning å konkludere med at innføring av hjemfallsrett overfor kommunene ut fra en totalvurdering går klar av Grunnloven § 105. I så fall er det nærliggende å legge vekt på den rekken av særlige omstendigheter som foreligger i saken her, særlig at gjennomføring av hjemfallsrett ikke er noen typisk ekspropriasjon, at virkningene av tiltaket avdempes kraftig på grunn av den lange tiden som går frem til hjemfallsretten inntreffer, at det dreier seg om ressurser som gjennom lang tid har hatt en særstilling, at den aktuelle lovendring tar sikte på å fjerne en særordning hvor begrunnelsen for særordningen har falt bort, og at kommunene mer generelt trolig har et svakere vern enn private rettssubjekter.”

Vi kan ikke se at de anførte grunner er tilstrekkelige til å gjøre unntak fra grunnlovsvernet for kommunale eierinteresser i kraftverk.

Virkningene av hjemfall etter 75 år er etter vår oppfatning den samme som ved regulær ekspropriasjon. Kommunene fratras verdier og eiendeler. At dette skjer først om 75 år gjør at kommuner kan forberede seg på den situasjon som oppstår, men virkningene på tidspunktet for inngrepet er likevel i realiteten som ved ekspropriasjon. At nåverdien av inngrepet er mindre forandrer ikke inngrepets karakter av ekspropriasjon. Det er heller ikke et selvstendig argument mot grunnlovsvern at nåverdien av inngrepet er begrenset i forhold til de totale verdier som berøres. Dette er et spørsmål om erstatningsutmålingen.

Det kan heller ikke være et holdbart argument mot grunnlovsvern at kommunen i andre sammenhenger nyter et svakere vern enn private. Unntak i andre sammenhenger er i seg selv ingen begrunnelse for at kommuner ikke skal ha vern i denne situasjonen.

De foreslåtte reglene kommer etter påtrykk fra ESA. Etter vår oppfatning synes det reelle formålet med de foreslåtte endringene i stor grad å være Norges folkerettslige forpliktelser i henhold til EØS-avtalen. Det er derfor ikke helt treffende å si at ”lovendringene tar sikte på å fjerne en særordning hvor begrunnelsen for særordningen har falt bort”.

Som det fremgår vil spørsmålet om kommunene har krav på erstatning i henhold til Grunnloven ved innføring av de foreslåtte reglene blant annet avhenge av formålet bak reglene, jf plenumsdommene av 1996.⁵ Det anførte formålet om kontroll over naturressursene strekker seg ikke lengre enn til å begrunne at selve fallrettighetene går over til staten vederlagsfritt. Formålet om inndragning av grunnrente tilsier heller ikke at vannkraftanlegg som konsesjonæren har bekostet kan konfiskeres.

Vi kan ikke se at det er grunnlag for å gjøre unntak fra kommunenes grunnlovsfestede rett til erstatning i forhold til de foreslåtte lovendringene. Kommunene har derfor etter vår vurdering krav på erstatning i henhold til Grunnloven § 105. Særlig må dette gjelde i forhold til hjemfall for anleggene.

⁵ Rt.1996 s.1415 og 1440

4 KRAV TIL ANLEGGETS STAND VED UTLØPET AV KONSESJONSTIDEN

4.1 Gjeldende rett

Etter industrikonsesjonsloven § 2, post 17, første ledd kan konsesjon gis for en periode av inntil 60 år fra konsesjonens meddelelse. Post 17, andre ledd bestemmer at anlegget m.v. skal være i ”fullt ut driftsmessig stand” ved utløpet av konsesjonstiden. Det foreligger praksis for at kravet skal innebærer at anlegget som utgangspunkt skal kunne drives i 10 år etter utløpet av konsesjonstiden, uten vesentlige påkostninger. Etter samme bestemmelses andre ledd kan tvist om anlegget oppfyller kravet avgjøres ved skjønn etter skjønnsprosessloven, dersom det ikke oppnås enighet mellom partene.

Tilsvarende bestemmelser er fastsatt i vassdragsreguleringsloven § 10 nr 4, annet ledd.

4.2 Forslag til endringer

Departementet foreslår å innta en hjemmel for å utdype kravet til ”fullt ut driftsmessig stand” i forskrift. En slik forskrift vil i henhold til høringsnotatet legge til rette for at aktørene i større grad skal kunne forutse sin rettsstilling ved utløpet av konsesjonstiden.

Som følge av forslaget om at kravet *kan* utdypes i forskrift foreslår departementet også å oppheve adgangen til å kreve spørsmålet om anlegget tilfredsstillende kravene avgjort ved skjønn. I henhold til høringsnotatet skal spørsmålet om lovens krav er oppfylt avgjøres med endelig virkning av departementet.

4.3 Kommentar til forslaget

Vi er i utgangspunktet enige i at det kan være en fordel for aktørene om departementet klargjør sin oppfatning av innholdet i lovens bestemmelse. Dette vil etter vår oppfatning kunne styrke forutberegnligheten for konsesjonærene. I hvilken grad en forskrift faktisk bidrar til å øke forutberegnligheten vil selvsagt avhenge av innholdet i en eventuell forskrift eller instruks. Det foreliggende forslag har ikke angitt det nærmere innholdet i en eventuell forskrift, og det er derfor ikke mulig å uttale seg om den vil virke slik departementet forutsetter. Vi antar at lovutvalget vil vurdere dette spørsmålet nærmere.

På prinsipielt grunnlag er det vår oppfatning at tvist om anleggets stand bør avgjøres av en domstol. Dette forsterkes etter vår vurdering av at det kan være spørsmål om relativt store verdier og av at staten vil ha en betydelig økonomisk egeninteresse i at hjemfalte anlegg er i best mulig stand. Det er ikke heldig at en av partene i en sak får adgang til å avgjøre eventuelle tvister som måtte oppstå i den samme saken.

Vi er derfor imot forslaget om opphevelse av bestemmelsene om at tvist om ”anlegget med bygninger og innstaller maskineri/reguleringsanlegget med bygninger og innretninger” er i fullt ut og driftsmessig stand skal avgjøres ved skjønn.

5 HEVING AV GRENSEN FOR KONSESJONSPLIKT

I høringsnotatet er det foreslått å øke grensen for konsesjon for erverv av vannfall i henhold til ikl § 1 fra 1000 til 4000 naturhestekrefter.

Begrunnelsen for forslaget er at *"en tidkrevende konsesjonsprosess med betydelige kostnader kan i denne sammenheng virke hindrende på etablering av slike anlegg"* (s. 51). Departementet peker på at en heving av konsesjonsgrensen som foreslått ikke vil medføre nevneverdig svekkelse av myndighetens styring og kontroll med vannkraftressursene.

Vi slutter oss til departementets vurdering av behovet for krav om konsesjonsbehandling for erverv av "små" vannfall etter industrikonsesjonsloven.

Etter det vi kan se vil de foreslåtte endringen i utgangspunktet ikke omfatte allerede konsederte fall. Eksisterende konsesjoner vil således fremdeles gjelde, med vilkår om konsesjonsavgifter, konsesjonskraft og hjemfall. For videre overdragelser vil erverver i utgangspunktet måtte underkaste seg de opprinnelige fastsatte konsesjonsvilkår, jf § 2 nr 22.

Vi stiller spørsmål ved om en slik forskjellsbehandling av fall som er konsedert henholdsvis før eller etter de foreslåtte lovendringene er en tilsiktet og heldig løsning. Vi ser at ønsket om økt incentiv for utbygging av nye småkraftverk ikke har samme betydning for fall som allerede er utbygd. Flere av de hensyn som tilsier en heving av nedre grense for konsesjon etter industrikonsesjonsloven § 1 gjør seg likevel etter vår oppfatning i stor grad gjeldende for allerede konsederte fall. Erfaring viser at det ofte er vanskelig å oppnå en tilfredsstillende lønnsomhet på de små verkene. Konsesjonsavgift og avståelse av konsesjonskraft kan ha stor betydning i denne sammenhengen. Dårlig lønnsomhet er i seg selv uheldig og medfører at incentivene til nyinvesteringer blir svake og småkraftverk blir vanskelig å omsette. Idet departementet peker på at behovet for offentlig kontroll med vannkraftressursene ikke tilsier at det er behov for konsesjon etter industrikonsesjonsloven for fall som ved regulering utbringer mindre enn 4000 nhk, synes det derfor rimelig at også eksisterende konsesjoner frafalles. I de tilfeller hvor allmenne interesser i vassdraget tilsier en fortsatt offentlig kontroll, bør dette kunne ivaretas på en tilfredsstillende måte ved konsesjon etter vannressursloven av 2000 § 8, jf § 25.

Som departementet påpeker medfører forslaget at en større gruppe vannfall ikke får konsesjon med vilkår. I nasjonal sammenheng er det tale om små anlegg uten avgjørende betydning for kraftoppdekningen. Også utbygde anlegg i denne størrelsesorden antas å ha begrenset betydning for den nasjonale kraftoppdekningen. Det skulle også tale for at eksisterende anlegg kan fritas for konsesjon.

Hensynet til en enhetlig behandling tilsier også at man ikke innfører et tosporet system med ulike rammebetingelser for samme type verk. Dette ville være klart i strid med ønsket om like konkurransevilkår i næringen som er angitt å være en hovedmålsetning med lovrevisjonen.

Utvalget bør etter vår vurdering ta stilling til ovennevnte og avklare innholdet i forslaget.

6 KONSESJONER SOM ER DELVIS TIDSUBEGRENSEDE OG DELVIS TIDSBEGRENSEDE

I høringsnotatet punkt 6.4 omtales konsesjoner som er delvis tidsbegrenset og delvis tidsubegrenset:

"I brukseierforeningene / reguleringsforeningene finner man eksempler på at konsesjonen for de offentlige deltakerne er tidsbegrenset, mens den for de private deltakere er tidsubegrenset. De tidsbegrensete konsesjonene gjøres ved lovendringen tidsbegrenset. Dette medfører at en og samme konsesjon kan løpe ut til forskjellig tid for de ulike deltakerne. Et slikt resultat er lite heldig både av hensyn til konsesjonæren og hensynet til en enhetlig konsesjonspraksis. Når konsesjonen for de private deltakere løper ut først, vil muligheten til å pålegge nye og endrede vilkår ved en ny konsesjonstildeling til de private deltakere være begrenset, ettersom disse også må gjøres gjeldende for de offentlige deltakerne." (våre understrekninger).

Vi er enige i at det er uheldig at en konsesjon har ulik varighet for de ulike deltakerne i reguleringen, og at forslaget om å innføre lik varighet på hver enkelt konsesjon derfor er hensiktsmessig. Imidlertid heter det videre i høringsnotatet:

"Hvor minst 2/3 av brukseierforeningens kapital og stemmer er eid av statsforetak, kommuner eller fylkeskommuner ville foreningen som sådan etter dagens regler etter søknad fått omgjort konsesjonen til å gjelde på ubegrenset tid, vassdragsreguleringsloven § 10 nr. 3 annet ledd, jf. § 10 nr. 2 første ledd. Departementet legger derfor til grunn at de private deltakere i slike tilfeller får konsesjon på 75 år fra lovendringstidspunktet. Konsesjonen vil for alle deltakerne etter dette løpe ut til samme tid." (vår understrekning.)

I henhold til sitatet forlenges bare konsesjonene for private i den grad de er eiere/deltakere i brukseierforeninger som per i dag kan få forlenget sine konsesjoner. Imidlertid vil konsesjoner for private ikke forlenges dersom den private eierandelen i brukseierforeningene/reguleringsforeningene overstiger 1/3. Dermed vil konsesjonene til private deltakerne kunne løpe ut før de offentlige deltakernes konsesjon også etter lovendringen, en situasjon som i henhold til høringsnotatet er *"lite heldig både av hensyn til konsesjonæren og hensynet til en enhetlig konsesjonspraksis"*.

Etter vår vurdering bør det tilstrebes å få lik varighet for alle konsesjoner tilknyttet den enkelte reguleringen. Teoretisk kunne dette tenkes oppnådd ved at offentlige eiere fikk fastsatt en konsesjonstid som var sammenfallende med de eksisterende private konsesjoner. En slik løsning må imidlertid anses som urimelig i forhold til de offentlige deltakerne, og vil dessuten vil slå svært tilfeldig ut. Etter vår oppfatning ville dette klart måtte medføre krav om økonomisk kompensasjon for de berørte offentlige deltakerne. Motsatt kunne man tenke seg at private deltakere fikk forlenget sin konsesjon til 75 år, selv om mindre enn 2/3 av brukseierforeningen var på offentlige hender. Dette ville riktignok medføre en tilfeldig fordel for de private deltakerne, som ikke har hatt noen berettiget forventning om en forlenget

konsesjonstid. Selv om en slik løsning formodentlig ville ha begrenset økonomisk betydning for staten, synes det tvilsomt om hensynet til en retts teknisk forenkling tilsier at en tilfeldig gruppe private eiere blir forfordelt på en slik måte.

Et alternativ kunne være å vurdere en særskilt hjemmel for utvidet bruk av foregrepet hjemfall i forhold til private deltakere i berørte brukseierforeninger. Hjemfallet burde i så tilfelle kombineres med (tilbud om) tilbakesalg til de private deltakerne med ny konsesjonstid som sammenfaller med konsesjonstiden som fastsettes for de offentlige deltakerne.

7 FORHOLDET TIL EØS-AVTALEN

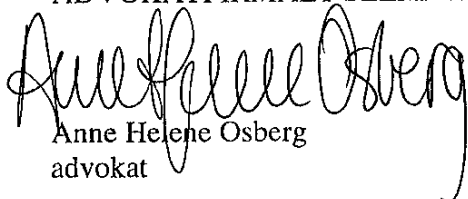
Vi er enige med departementet i at de foreslåtte regler vil være i overensstemmelse med Norges forpliktelser etter EØS-avtalen.

Det offisielle norske standpunkt har vært at også dagens regler er i overensstemmelse med EØS-avtalen. En naturlig konsekvens av dette er at man ikke har vurdert konsekvenser ved at diskrimineringen av utlendinger og private norske aktører eventuelt har vært i strid med EØS-avtalen. Vi er ikke enige det offisielle norske standpunkt om at også gjeldende regler er i overensstemmelse med EØS-avtalen og finner det sannsynlig at Norge ville ha tapt en eventuell sak om dette for EFTA domstolen. Med dette utgangspunkt kan det reises spørsmål ved om det fremlagte forslag er tilfredsstillende i forhold til EØS-avtalen. I og med at forslaget medfører at Norske regler bringes i overensstemmelse med den oppfatning som ESA har gitt uttrykk for, er det mindre sannsynlig at ESA vil ha noen interesse av tidligere praksis. Spørsmålet kan imidlertid reises av aktører som mener seg påført ulovlige byrder eller direkte økonomiske tap. Etter vår oppfatning kan det ikke utelukkes at dagens reglers forhold til EØS-avtalen kan ende for domstolene i søksmål mellom den norske stat og private aktører.

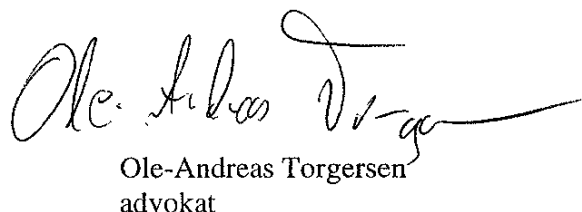
* * *

Oslo 31. mars 2003,

Med vennlig hilsen
ADVOKATFIRMAET SELMER DA

Anne Helene Osberg
advokat

Ole-Andreas Torgersen
advokat